

Β. ΑΤΟΜΟ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΜΕ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΑΤΟΜΟ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΟΡΙΖΟΥΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚή διάσταση της ποίησης του Σολωμού, με την πιο ευρεία έννοια: ποια είναι η αντίληψη για τον κοινωνικό άνθρωπο, για τη σχέση του ατομικού με το κοινωνικό (και το παγκόσμιο), για τους κώδικες συμπεριφοράς, για τις κοινωνικές αξίες μ' ένα λόγο, ποιο είναι το κοινωνικό όραμα που εμπεριέχεται στο έργο του Σολωμού. Αναφερόμαστε λοιπόν στο πεδίο της ιδεολογίας, που είναι ο δεύτερος άξονας στον οποίο οργανώνονται τα σημασιολογικά περιεχόμενα της σολωμικής ποίησης. Ο πρώτος είναι το πεδίο της κοσμοθεωρίας.

Η διάκριση ανάμεσα στα δυο πεδία είναι, εννοείται, συμβατική. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια στενή συνάρτηση μεταξύ τους. Από την αντίληψη που έχει ο άνθρωπος για τον κόσμο και το θεό απορρέει και η κοινωνική του δεοντολογία και αξιοκρατία, δηλαδή η αντίληψή του για το πώς πρέπει να είναι ο άνθρωπος, σε ποιες αξίες να πιστεύει, για ποια πράγματα να αγωνίζεται. Συνεπώς, τα θέματα που, για μεθοδολογικούς λόγους, έχουμε ταξινομήσει σ' αυτό το δεύτερο μέρος, κάτω από τον τίτλο «Ατομο-Κοινωνία», συνδέονται επίσης, άμεσα ή έμμεσα, με το πεδίο που ορίζεται από τη σχέση Φύση-Πολιτισμός. Α.χ. το θέμα της Δοκιμασίας, καθώς και το θέμα Θάνατος-Ανά-

σταση, θα μπορούσε εξίσου καλά να έχουν τη θέση τους στο πρώτο μέρος. Τοποθετήθηκαν ωστόσο στην κατηγορία αυτή, γιατί ως ποιητικά θέματα συνδέονται με μια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα το πρώτο, με μια ορισμένη κοινωνική λειτουργία το δεύτερο. Ο τρόπος επεξεργασίας των θεμάτων και η λογοτεχνική παράδοση στην οποία εντάσσονται αναδείχνει, κατά προτεραιότητα, την κοινωνική και αξιολογική τους διάσταση, γεγονός που επιβάλλει την κατάταξή τους σ' αυτή την κατηγορία.

Μ' αυτές τις διευκρινήσεις, στο κοινωνικό-ιδεολογικό πεδίο ταξινομούνται τα ακόλουθα θέματα:

- *Ελευθερία και γλώσσα*, αξίες που συνιστούν τα θεμέλια της νεοελληνικής ιδεολογίας και παιδείας, όπως αυθεντικά εκφράστηκαν από το Σολωμό, σε μια ιστορική στιγμή.
- *Το θέμα της Δοκιμασίας*, που ορίζει το πεδίο των τραγικών συγκρούσεων, μέσα από τις οποίες προκύπτει το σύστημα αξιών του σολωμικού ανθρώπου.
- *Το θέμα Θάνατος-Ανάσταση*, που κατά ένα μέρος συνδέεται με τη δοκιμασία και σημασιοδοτεί τη δικαίωση του τραγικού ήρωα και των αξιών που υπερασπίζεται, ενώ κατά το υπόλοιπο, που αφορά τις «νεκρικές ωδές», εντάσσεται σε μια λογοτεχνική παράδοση που αναδείχνει, καθώς θα δούμε παρακάτω, τον κοινωνικό ρόλο του ποιητή.
- *Το φρικώδες και το δαιμονικό στοιχείο*, χαρακτηριστικό θέμα του ρομαντισμού, που εκφράζει το κοινωνικό, ηθικό και μεταφυσικό κακό.
- *Η σάτιρα*, προσωπική και κοινωνική, που αναδείχνει, μέσα από την κοινωνική κριτική, μια ορισμένη ηθική και κοινωνική δεοντολογία και, έμμεσα, τον κοινωνικό ρόλο του συγγραφέα, που μέσω της σάτιρας ασκεί μια αξιολογική και παιδευτική λειτουργία.

3. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

«ΜΗΓΑΡΙΣ έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα!»

Η περίφημη αυτή ρήση του Σολωμού, από το πεζό μαχητικό του κείμενο *Διάλογος*, ορίζει αναμφίβολα την πιο σημαντική παρέμβαση του ποιητή στο κοινωνικό πεδίο, σε μια καίριας σημασίας ιστορική στιγμή. Για να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης, αρκεί να θυμηθούμε ότι ο μεγάλος «δάσκαλος του Γένους», ο Κοραΐς, πίστευε, στις παραμονές του '21, πως δεν είχε έρθει ακόμα η στιγμή για τη μεγάλη Επανάσταση (που απαιτούσε μακρά και σοβαρή προετοιμασία), ενώ για το πρόβλημα της γλώσσας επρότεινε τη «μέση οδό», δηλαδή τη διόρθωση της ζωντανής γλώσσας του λαού, με βάση τη γραμματική της αρχαίας. Ο Σολωμός αναγνωρίστηκε ως εθνικός ποιητής, χάρη κυρίως στη θέση που εξαρχής πήρε, ως ποιητής και διανοούμενος, σ' αυτά τα δύο μείζονα προβλήματα. Και είναι χαρακτηριστικό ότι η ενασχόλησή του με τα δύο αυτά θέματα (*Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, 1823, *Διάλογος*, 1823-24) ορίζει, μέσα στη συγγραφική του εξέλιξη, το πέρασμα από την πρώτη περίοδο των ζακυνθινών «απλοελληνικών γυμνασμάτων» στη μεγάλη δημιουργική δεκαετία (1823-33), που τον καθιέρωσε ως ποιητή και

3. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

«ΜΗΓΑΡΙΣ έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα!»

Η περίφημη αυτή ρήση του Σολωμού, από το πεζό μαχητικό του κείμενο *Διάλογος*, ορίζει αναμφίβολα την πιο σημαντική παρέμβαση του ποιητή στο κοινωνικό πεδίο, σε μια καίριας σημασίας ιστορική στιγμή. Για να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης, αρκεί να θυμηθούμε ότι ο μεγάλος «δάσκαλος του Γένους», ο Κοραΐς, πίστευε, στις παραμονές του '21, πως δεν είχε έρθει ακόμα η στιγμή για τη μεγάλη Επανάσταση (που απαιτούσε μακρά και σοβαρή προετοιμασία), ενώ για το πρόβλημα της γλώσσας επρότεινε τη «μέση οδό», δηλαδή τη διόρθωση της ζωντανής γλώσσας του λαού, με βάση τη γραμματική της αρχαίας. Ο Σολωμός αναγνωρίστηκε ως εθνικός ποιητής, χάρη κυρίως στη θέση που εξαρχής πήρε, ως ποιητής και διανοούμενος, σ' αυτά τα δύο μείζονα προβλήματα. Και είναι χαρακτηριστικό ότι η ενασχόλησή του με τα δύο αυτά θέματα (*Ύμνος εις την Ελευθερίαν*, 1823, *Διάλογος*, 1823-24) ορίζει, μέσα στη συγγραφική του εξέλιξη, το πέρασμα από την πρώτη περίοδο των ζακυνθινών «απλοελληνικών γυμνασμάτων» στη μεγάλη δημιουργική δεκαετία (1823-33), που τον καθιέρωσε ως ποιητή και

ως εμπνευστή και πρωταγωνιστή της λογοτεχνικής και πνευματικής κίνησης που αργότερα θα ονομασθεί «Επτανησιακή Σχολή».

Ο Διάλογος είναι ουσιαστικά το πρώτο manifestο στην ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος που κηρύσσει την ανάγκη για την άμεση καθιέρωση της γλώσσας του λαού ως γραπτής γλώσσας του έθνους. Σε σχέση με τις προγενέστερες προσπάθειες του Καταρτζή, του Βηλαρά, του Χριστόπουλου, αντιπροσωπεύει μια πλήρη, επιστημονική και μαζί λογοτεχνική ανάπτυξη του θέματος, που καλύπτει όλες τις διαστάσεις του προβλήματος με νέα επιχειρήματα — γλωσσικά, λογοτεχνικά, ιστορικά —, βασισμένα σε διεθνή βιβλιογραφία, και που μέχρι σήμερα διατηρεί όλη της την αξία.

Το γλωσσικό πρόβλημα δεν επανέρχεται ως θέμα του λογοτεχνικού έργου παρά μόνο μια φορά, στην περίπου σύγχρονη του Διαλόγου ωδή *Εις Μάρκο Μπότσαρη* (1823), όπου έχουμε έναν καυστικό υπαινιγμό για τον τυπολατρικό λογιολατρισμό («σοφοί λεξιθήρες»). Επανέρχεται όμως στην αλληλογραφία και στις ιταλικές σημειώσεις του ποιητή αρκετές φορές. Και βέβαια, οι απόψεις που εκφράζει για τη λογοτεχνική γλώσσα εφαρμόζονται στο ποιητικό του έργο με απόλυτη συνέπεια και με σοφία, ως το τέλος.

Το θέμα της Ελευθερίας είναι από τα θέματα που δεσπόζουν μέσα σ' όλη τη σολωμική ποίηση. Η ποιητική του έκφραση δεν είναι όμως στερεότυπη, υφίσταται πολλές μεταμορφώσεις, συχνά διαχέεται μέσα στο σύνολο του μύθου και δεν είναι εύκολο να απομονωθεί σε συγκεκριμένα παραθέματα. Για το λόγο αυτό, στο Ανθολόγιο αντιπροσωπεύεται με μία κυρίως, την πιο χαρακτηριστική εκδοχή του: την Ελευθερία ως προσωποποιημένη δράσα δύναμη. Και έτσι ωστό-

3.1. Η ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

3.1.1. Η ΕΛΛΑΔΑ (1822)

*Ἡ Ευρώπη την κοιτάει πώς θε να πράξει
της Ευρώπης κοιτάει κατά τα μέρη
χωρίς όψη το πρόσωπο ν' αλλάξει
απάνου εις τη ρομφαία βάνει το χέρι.
Βασιλικά και με πολέμιαν τάξη
έκαμε νεύμα, οπού έλεγε: ακαρτέρει –
και κατά την Ασία φρικτογυρίζει,
το δάκτυλο κινάει και φοβερίζει.*

(ΑΕ 54. 17-24 = Απ. 1, 67)

3.1.2. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ (1823)

1

*Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη
που με βία μετράει τη γη.*

2

*Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!*

3

Εκεί μέσα εκατοικούσες
πικραμένη, εντροπαλή,
κι ένα στόμα ακαρτερούσες,
έλα πάλι, να σου πει.

4

Άργειε να 'λθει εκείνη η μέρα,
και ήταν όλα σιωπηλά,
γιατί τα 'σκιαζε η φοβέρα
και τα πλάκωνε η σκλαβιά.

15

Ναι· αλλά τώρα αντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου με ορμή,
που ακατάπανστα γυρεύει
ή τη νίκη ή τη θανή.

16

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

17

Μόλις είδε την ορμή σου
ο ουρανός, που για τς εχθρούς
εις τη γη τη μητρική σου
έτρεφ' άνθια και καρπούς,

18

Εγαλήνευσε· και echύθη
καταχθόνια μία βοή,
και του Ρήγα σου απεκρίθη
πολεμόκραχτη η φωνή·

19

Όλοι οι τόποι σου σ' εκράζαν
χαιρετώντας σε θερμά,
και τα στόματα εφωνάζαν
όσα αισθάνετο η καρδιά.

31

Δυστυχιά του, ω δυστυχιά του,
οποιανού θέλει βρεθεί
στο μαχαίρι σου αποκάτου
και σ' εκείνο αντισταθεί.

32

Το θηρίο π' ανανογιέται,
πως του λείπουν τα μικρά,
περιορίζεται, πετιέται,
αίμα ανθρώπινο διψά·

33

Τρέχει, τρέχει όλα τα δάση,
τα λαγκάδια, τα βουνά,
και όπου φθάσει, όπου περάσει
φρίκη, θάνατος, ερμιιά·

34

Ερμιιά, θάνατος και φρίκη
όπου επέρασες κι εσύ·
ξίφος έξω από τη θήκη
πλέον ανδρείαν σου προξενεί.

35

Ιδού εμπρός σου ο τοίχος στέκε
της αθλίας Τριπολιτσάς·
τώρα τρόμον αστροπελέκι
να της ρίψεις πιθυμάς.

37

Σου προβαίνουνε και τριίζουν
για να ιδείς πως είν' πολλά
δεν ακούς που φοβερίζουν
άνδρες μύριοι και παιδιά ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
θα σας μείνουνε ανοιχτά
για να κλαύσετε τα σώματα
που θε νά 'βρει η συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, και ανάφτει
του πολέμου αναλαμπή
το τουφέκι ανάβει, αστράφτει,
λάμπει, κόφτει το σπαθί.

43

Αποκρίνονται, και η μάχη
έτσι αρχίζει, οπού μακριά
από ράχη εκεί σε ράχη
αντιβούιζε φοβερά.

44

Ακούω κούφια τα τουφέκια,
ακούω σμίξιμο σπαθιών,
ακούω ξύλα, ακούω πελέκια,
ακούω τριξιμο δοντιών.

45

Α! τι νύκτα ήταν εκείνη
που την τρέμει ο λογισμός;
Άλλος ύπνος δεν εγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

49

Όλη μαύρη μυρμηγκιάζει,
μαύρη η εντάφια συντροφιά,
σαν το ρούχο οπού σκεπάζει
τα κρεβάτια τα στερνά.

50

Τόσοι, τόσοι ανταμωμένοι
επετιούνται από τη γη,
όσοι είν' άδικα σφαγμένοι
από τούρκικην οργή.

51

Τόσα πέφτουνε τα θέρι-
σμένα αστάχια εις τους αγρούς
σχεδόν όλα εκείά τα μέρη
εσκεπάζοντο απ' αυτούς.

58

Τότε ανξαίνει του πολέμου
ο χορός τρομακτικά,
σαν το σκόρπισμα του ανέμου
στον πελάου τη μοναξιά.

59

Κτυπούν όλοι απάνου κάτον
κάθε κτύπημα που εβγεί
είναι κτύπημα θανάτου,
χωρίς να δευτερωθεί.

60

Κάθε σώμα ιδρώνει, ρέει
λες και εκείθεν η ψυχή
απ' το μίσος που την καίει
πολεμάει να πεταχθεί.

63

Τόση η μάνητα και η ζάλη,
που στοχάζεσαι, μη πώς
από μία μεριά και απ' άλλη
δεν μένει ένας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια απελπισμένα
πώς θερίζουνε ζωές!
Χάμον πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

72

Σαν ποτάμι το αίμα εγίνη
και κυλάει στη λαγκαδιά,
και το αθώο χόρτο πίνει
αίμα αντίς για τη δροσιά.

73

Της αυγής δροσάτο αέρι,
δεν φυσάς τώρα εσύ πλιο
στων ψευδόπιστων το αστέρι
φύσα, φύσα εις το ΣΤΑΥΡΟ.

74

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

75

Της Κορίνθου ιδού και οι κάμποι
δεν λάμπ' ήλιος μοναχά
εις τους πλάτανους, δεν λάμπει
εις τ' αμπέλια, εις τα νερά

76

Εις τον ήσυχον αιθέρα
τώρα αθώα δεν αντηχεί
τα λαλήματα η φλογέρα,
τα βελάσματα το αρνί

77

Τρέχουν άρματα χιλιάδες
σαν το κύμα εις το γιαλό·
αλλ' οι ανδρείοι παλικαράδες
δεν ψηφούν τον αριθμό.

78

Ω τρακόσιοι! σηκωθείτε
και ξανάλθετε σ' εμάς·
Τα παιδιά σας θέλ' ιδείτε
πόσο μοιάζουνε με σας.

80

Στέλνει ο άγγελος τον ολέθρου
Πείναν και Θανατικό·
που με σχήμα ενός σκελέθρου
περπατούν αντάμα οι δυο·

81

Και πεσμένα εις τα χορτάρια
απεθαίνανε παντού
τα θλιμμένα απομεινάρια
της φυγής και του χαμού.

82

Και εσύ αθάνατη, εσύ θεία,
που ό,τι θέλεις ημπορείς,
εις τον κάμπο, Ελευθερία,
ματωμένη περπατείς.

83

Στη σκιά χεροπιασμένες,
στη σκιά βλέπω κι εγώ
κρινοδάκτυλες παρθένες
οπού κάνουνε χορό·

84

Στο χορό γλυνκογυρίζουν
ωραία μάτια ερωτικά,
και εις την αύρα κυματίζουν
μαύρα, ολόχρυσα μαλλιά.

85

Η ψυχή μου αναγαλλιάζει
πως ο κόρφος καθεμιάς
γλυνκοβύζαστο ετοιμάζει
γάλα ανδρείας και ελευθεριάς.

86

Μες στα χόρτα, τα λουλούδια,
το ποτήρι δεν βαστώ·
φιλελεύθερα τραγούδια
σαν τον Πίνδαρο εκφωνώ.

87

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!

88

Πήγες εις το Μεσολόγγι
την ημέρα του Χριστού,
μέρα που άνθισαν οι λόγγοι
για το τέκνο του Θεού.

93

Ποιοι είν' αυτοί που πλησιάζουν
με πολλή ποδοβολή,
κι άρματ', άρματα ταράζουν;
Επετάχτηκες εσύ.

94

Α! το φως που σε στολίζει,
σαν ηλίου φεγγοβολή,
και μακρόθεν σπινθηρίζει,
δεν είναι, όχι, από τη γη·

95

Λάμπριν έχει όλη φλογώδη
χείλος, μέτωπο, οφθαλμός·
φως το χέρι, φως το πόδι,
κι όλα γύρω σου είναι φως.

96

Το σπαθί σου αντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατάς,
σαν τον πύργο μεγαλώνεις,
και εις το τέταρτο κτυπάς.

127

Δεν νικιέσαι, είν' ξακονομένο,
στην ξηράν εσύ ποτέ·
Όμως, όχι, δεν είν' ξένο
και το πέλαγο για Σε.

128

Περνούν άπειρα τα ξάφτια,
και σαν λόγγος στριμωχτά
τα τρεχούμενα κατάρτια,
τα ολοφονύσκωτα πανιά.

129

Συ τες δυνάμεις σου σπρώχνεις,
και αγκαλά δεν είν' πολλές,
πολεμώντας, άλλα διώχνεις,
άλλα παίρνεις, άλλα καις.

130

Με επιθύμια να τηράζεις
δύο μεγάλα σε θεωρώ,
και θανάσιμον τινάζεις
εναντίον τους κεραυνό.

131

Πιάνει, αυξαίνει, κοκκινίζει,
και σηκώνει μια βροντή,
και το πέλαο χρωματίζει
με αιματόχροη βαφή.

132

Πνίγοντ' όλοι οι πολεμάρχοι
και δεν μνέσκει ένα κορμί·
χάρον, σκιά του Πατριάρχη,
που σ' επέταξαν εκεί.

141

«Παλικάρια μου! οι πολέμοι
για σας όλοι είναι χαρά,
και το γόνα σας δεν τρέμει
στους κινδύνους εμπροστά.

142

Απ' εσάς απομακραίνει
κάθε δύναμη εχθρική·
αλλά ανίκητη μια μένει
που τες δάφνες σας μαδεί.

144

Η Διχόνοια που βαστάει
ένα σκήπτρο η δολερή·
καθενός χαμογελάει,
πάρ' το, λέγοντας, και συ.

147

Μην ειπούν στο στοχασμό τους
τα ξένα έθνη αληθινά:
Εάν μισούνται ανάμεσό τους
δεν τους πρέπει ελευθεριά.

151

Ω ακουσμένοι εις την ανδρεία!...
Καταστήστε ένα σταυρό,
και φωνάξετε με μία:
Βασιλείς, κοιτάξτ' εδώ.

157

Τι θα κάμετε; Θ' αφήστε
να αποκτήσομεν εμείς
λευθερίαν, ή θα την λύστε
εξ αιτίας Πολιτικής;

158

Τούτο ανίσως μελετάτε,
ιδού, εμπρός σας τον Σταυρό·
βασιλείς! ελάτε, ελάτε,
και κτυπήσετε κι εδώ».

(Απ. 1, 71-97,

3.1.3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΛΟΡΔ ΜΠΑΪΡΟΝ
(1824-1825/1827-1829)

1

Λευθεριά, για λίγο πάψε
να χτυπάς με το σπαθί
τώρα σίωψε και κλάψε
εις του Μπαίρον το κορμί.

2

Και κατόπι ας ακλουθούνε
όσοι επράξαν λαμπρά,
αποπάνου του ας χτυπούνε
μόνον στήθια ηρωικά.

3

Πρώτοι ας έλθουνε οι Σουλιώτες,
και απ' το Λείψανον αυτό
ας μακραίνουνε οι προδότες,
και απ' τα λόγια οπού θα πω·

4

Φλάμπουρα, όπλα τιμημένα,
ας γυρθούν κατά τη γη,
καθώς ήτανε γυρμένα
εις του Μάρκου τη θανή.

20

Επετάχτηκες! Μονάχη
χωρίς άλλος να σου πει:
Τώρα αρχίνησε τη μάχη,
και γω επλάκωσα μαζί.

26

Όσα τέκνα σου σφαγμένα
π' άνθρωπος δεν τα μετρά
με τα χέρια τζακισμένα
σε εσπρώξανε ομπροστά.

27

Και Συ εχύθηκες, πετώντας
μία ματιά στον Ουρανό,
που τα δίκια σου θωρώντας
απεκρίθηκε: «Είμαι δώ.»

28

Και χουμάει κι ομπρός παγαίνει
μες στα εμπόδια και βαρεί
η ρομφαία σου πυρωμένη
οχ την άπλαστη φωνή.

29

Και θαυμάσια τόσα πράχτει,
οπού οι Τύραννοι της γης
σ' εσέ κίνησαν με άχτι,
όμως έστρεψαν ευθύς.

31

Χαίρε! Κι όποιος σε μισάει
την πατρίδα του να ιδεί
με τα σίδερα οπού τώρα
πας συντριβοντας Εσύ.

32

Χαίρον ωστόσο όλους τους τόπους
που εξανάλαβαν γοργά
πάλι ελεύθερους ανθρώπους
και τον Μπαίρον τη χαρά.

51

Πού θα πάει Βουνά και λόγγοι
και λαγκάδια αΐλογούν.
Πού θα πάει - Στο Μισολόγγι
και άλλοι ας μη ζηλοφθονούν.

54

Δέν ήταν τη μέρα τούτη
μοσχολίβανα, ψαλμοί
νά, μολύβια, νά, μπαρούτι,
νά, σπαθιών λαμποκοπή.

55

Στον αέρα ανακατώνονται
οι σπιθόβολοι καπνοί,
και από πάνου φανερώνονται
ίσκιοι θείοι πολεμκοί.

56

Και είναι αυτοί που πολεμώντας
εσκεπάσανε τη γη
πάνου εις τ' άρματα βροντώντας
με το ελεύθερο κορμί.

57

Και αγκαλιάσματα εκεί πλήθια,
δάφνες έλαβαν, φιλιά,
όσα ελάβανε εις τα στήθια
βόλια τούρκικα, σπαθιά.

100

Εκαθότουνε εις τα όρη
ο Σουλιώτης ξακουστός,
να τον διώξει δεν ημπορεί
πείνα, δίψα και αριθμός.

103

Τες εμάζωξε εις το μέρος
τον Τζαλόγγου το ακρινό
της ελευθεριάς ο έρωσ
και τες έμπνευσε χορό.

104

Τέτοιο πήδημα δεν είδαν
ούτε γάμοι ούτε χαρές,
κι άλλες μέσα τους επήδαν
αθωότερες ζωές.

105

Τα φορέματα εσφουρίζαν
και τα ξέπλεκα μαλλιά,
κάθε γύρο που εγυρρίζαν
από πάνου έλειπε μια.

106

Χωρίς γόγγυσμα κι αντάρα
παρά εκείνη μοναχά
οπού εκάναν με την κάρα
με τα στήθια στα γκρεμνά.

107

Στα ίδια όρη εγεννηθήκαν
και τα αδάμαστα παιδιά,
που την σήμερα εχυθήκαν
πάντα οι πρώτοι στη φωτιά.

108

Γιατί, αλίμονον! Γυρίζοντας
 τς ήβρε ο Μπαίρον σκυθρωπούς;
 Εγυρεύανε δακρύζοντας
 τον πλέον ένδοξο απ' αυτούς.

109

Όταν στης νυχτός τα βάθη
 τα πάντα όλα σιωπούν,
 και εις τον άνθρωπο τα πάθη,
 που 'ναι ανίκητα, αγρυπνούν,

110

Και γυρμένοι εις το πλευρό τους
 οι στρατιώτες του Χριστού,
 μύρια βλέπουν στ' όνειρό τους
 ξεψυχίσματα τον εχθρού·

111

Αυτός αγρυπνος στενάζει,
 και εις την πλάκα την πικρή,
 που τον Μπότσαρη σκεπάζει,
 για πολλήώρα αργοπορεί·

113

Ακριβό σαν την ελπίδα
 που έχει πάντοτε ο θνητός,
 γλυκοφέγγει απ' τη θυρίδα
 τς Άγιας Τράπεζας το φως.

114

Μέσαθε έπαιρνε ο αέρας
 με δροσόβολη πνοή
 το λιβάνι της ημέρας
 και του τό 'φερεν ώς εκεί.

115

Δεν ακούς γύρον πατήματα
 μόν' τον ίσκιο του θωρείς
 οπού απλώνεται στα μνήματα
 έρμος, άσειστος, μακρύς,

116

Καθώς βλέπεις και μαυρίζει
 ίσκιος νέου κυπαρισσιού,
 αν την άκρη του δε γγίζει
 αύρα ζέφυρου λεπτού.

117

Πες μου, Ανδρείε, τι μελετούνε
 οι γενναίοι σου στοχασμοί,
 που πολλήώρα αργοπορούνε
 εις του Μάρκου την ταφή;

123

Τον πολέμου ένδοξοι οι κάμποι!
 Είδ' η Ελλάδα τολμηρά
 και το Σοφοκλή να λάμπει
 μέσα στην αρματωσιά·

124

Και είδε Αυτόν που παρασταίνει
 μαζωμένους τους Εφτά
 στην ασπίδα αιματωμένη,
 όπου ορκώνονταν φριχτά.

125

Ετραγούδααν προθυμότερα
 τες ωδές του τα παιδιά,
 και αισθανόντανε αντρείότερα
 στην ανήλικη καρδιά.

Και τα μάτια τους γελούσαν,
μάτια μαύρα ως την ελιά
των μερτιών, οπού βαστούσαν
τραγουδώντας τες γλυκά.

Άκου, Μπάιρον, πόσον θρήνον
κάνει, ενώ σε χαιρετά,
η πατρίδα των Ελλήνων
κλαίγε, κλαίγε, Ελευθεριά.

.....
(ΑΕ 209Α - 236Α)

3.1.4. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823-1824)

Ἡ Δόξα δεξιὰ συντροφεύει
τον άντρα που τρέχει με κόπους
της Φήμης τούς δύσβατους τόπους,
και ο Φθόνος τού στέκει ξερβιά,
με μάτια, με χείλη πικρά.

Αλλ' όποτε η μοίρα τού γράψει,
τον δρόμον του κόσμου να πάψει,
η Δόξα καθίζει μονάχη
στην πλάκα του τάφου λαμπρή,
και ο φθόνος αλλού περπατεί.

Στην πλάκα του Μάρκου καθίζει
η Δόξα λαμπράδες γιομάτη
κλεισμένο για πάντα το μάτι,
οπού 'χε πολέμον φωτιά
ελάτε ν' ακούστε, παιδιά!

.....
Κλεισμένο δεν έμεινε στόμα
απάνου στον Μάρκου το σώμα
επέθαν', επέθαν' ο Μάρκος
μια θλίψη, μιαν άκρα βουή,
και θρήνος και κλάψα πολλή.

.....
(ΑΕ 73 Α1-15.31-35 = Απ. 1, 137-138, ΑΕ 73 Β21-24)

3.1.5. Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ (1825)

*Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
περπατώντας η Δόξα μονάχη
μελετά τα λαμπρά παλικάρια
και στην κόμη στεφάνι φορεί
γενναμένο από λίγα χορτάρια
που είχαν μείνει στην έρημη γη.*

(Απ. 1, 139.1-6)

3.1.6. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΘΟΣ (1826-29)

Και εγώ άκουσα μέσα μου μεγάλη ταραχή και εβρέθηκα δεν ηξέρω πώς εις το Μισολόγγι· και δεν έβλεπα μήτε το κάστρο μήτε τη χώρα μήτε το στρατόπεδο, μήτε τα σπίτια μήτε τη λίμνη. Πολιορκισμένους και πολιορκούμενους και όλα τα έργα τους και όλα τα πάντα τα εκατασκέπαζε μία καπνούρα, γιομάτη λάμψη, θροντή και αστροπελέκι. Και ύψωσα τα μάτια και τα χέρια κατά τον Ουρανό για να κάμω δέηση με όλη τη θερμότητα της ψυχής, και είδα μια γυναίκα με μία λύρα στο χέρι που εσταμάτησε ανάερα μες στην καπνούρα. Και [μόλις] έλαβα καιρό να θαμάξω για τα μάτια της, για το φόρεμά της που ήτανε μαύρο σαν του λαγού το αίμα κ.τ.λ., εσταμάτησε η γυναίκα μες στην καπνούρα και εκοίταε τη μάχη (εδώ ζωγραφιά) και η μυρία σπίθα οπού πετιέται ψηλά εγγίζει το φόρεμά της και σβένεται. Άπλωσε τα δάχτυλα στη λύρα, και την άκουσα να ψάλλει τα ακόλουθα:

*Το χάρμα επήρα
του ήλιου το δρόμο,
βαστώντας τη λύρα
τη δίκαιη στον ώμο
κι απ' όπον χαράζει
ώς όπον βυθά*

και ό,τι είχε αποτελειώσει τα λόγια της η θεά έγινε άφαντη
(φωνές της νίκης) – και ιδού μου τα σωθικά μου φοβερά
εταραχτήκανε και μου φάνηκε πως εκουφάθηκα και πως
εστραβώθηκα.

(ΑΕ 281 Α32-282 Α1-15 / Β1-6/282 Α16-18)

3.1.7. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Α' (1827-29)

«Γο χάραμα επήρα
του Ήλιου το δρόμο,
κρεμώντας τη λύρα
τη δίκαιη στον ώμο,

στεριές και νησιά

προβαίνει και κράζει
τα έθνη σκιασμένα.

Κι ω πείνα και φρίκη
δε σκούζει σκυλί!

Της μάνας, ω λαύρα,
τα τέκνα τριγύρου
φθαρμένα και μαύρα
σαν ίσκιους ονείρου

.....

(ΑΕ 252 Β17-21 / Β9-12 / Α9-12)

3.1.8. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Β' (1834-44)

Είναι προσωποποιημένη η Πατρίδα, η Μεγάλη Μητέρα,
θεάνθρωπη, ώστε να αισθάνεται όλα τα παθήματα, και κα-
θαρίζοντάς τα εις τη μεγάλη ψυχή της να αναπνέει την Πα-
ράδεισο·

Πολλές πληγές κι εγλύκαναν γιατ' έσταξ' αγιομόρος.

Μένει άγρυπνη μέρα και νύχτα, καρτερώντας το τέλος του αγώνος· δεν τα φοβάται τα παιδιά της μη δειλιάσουν· εις τα μάτια της είναι φανερά τα πλέον απόκρυφα της ψυχής τους·

*Στον τέκνον σύρριζα το νου, Θεού της μάνας μάτι
λόγο, έργο, νόημα
Από το πρώτο μίλημα στον αγγελοκρουμό του.*

Για τούτο αυτή είναι

*Ήσυχη για τη γνώμη τους, αλλ' όχι για τη Μοίρα,
και μες στην τριόβαθη ψυχή ο πόνος της 'πλημμύρα.*

(Απ. 1, 229-230.12)

(Alla madre) [Στη μητέρα]

βάνουν χάμου τα γόνατα και τα σπαθιά βαμμένα

Ο φοβερός κλοιός σκίστηκε και ρίχτηκαν ανάμεσα στα χέρια της άθικτα τα απομεινάρια της πείνας και του μαρτυρίου. Μα η μοίρα των ακριβών και αγαπημένων σωμάτων, Έξαφνα το αστροπελέκι σκάει, στην ατμόσφαιρα ο σεισμός κρατάει πολλήώρα. Και διατηρείται ακόμα – Παραδίνουν τα υπολείμματα της πείνας και του μαρτυρίου βάνοντας κάτω τα γόνατα και τα ματωμένα σπαθιά

(ΑΕ 401 Β31^α-39)

Μα η Μοίρα των σωμάτων των ακριβών και αγαπημένων ποια θα είναι άραγε, εάν μια δύναμη της κόλασης εκεί τα περιζώνει και καμιά φωνή ποτέ δεν μπόρεσε να φτάσει σ' αυτήν <και να την αλλάξει>.]

και με το ρούχο ολόμαυρο σαν τον λαγού το αίμα
και σαν το αίμα του λαγού ήταν το φόρεμά της –

(ΑΕ 415 Β5-6)

Που αστράφτανε τα μάτια της και τα ξανθά μαλλιά της
– Εγώ 'δα δάφνες – Κι εγώ φως – εγώ † . . . † μ ατις–
– κι εγώ 'ς φωτιά μιαν όμορφη που αστράφταν τα μαλλιά της.

(ΑΕ 417 Α35-37)

3.1.9. ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ, Γ' (1844-)

Για την Ελλάδα (Μεγάλη Πατρίδα) ας μιλήσει κανείς στην
αρχή, στη μέση και στο τέλος. Κοίταξε αν μπορεί κανείς να
περιγράψει σύντομα σ' αυτή, την Ιδέα, στην οποία καταλή-
γουν όλες οι άλλες. Ο τελευταίος δεσμός ανάμεσα στον Χρό-
νο και την Αιωνιότητα. Σ' αυτή η Μοίρα αποκάλυψε ότι θα
βγουν † και έτσι θα γίνει † θυσία.

(ΑΕ 480 Α13-17)

Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα,
κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
τα μάτια τούτα, να σ' ιδούν μες στο πανέρμο δάσος,
που ξάφνου σου τριγύρισε τ' αθάνατα ποδάρια
(κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα του Βαϊώνε!
Το θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,
ατάραχη σαν ουρανός μ' όλα τα κάλλη πόχει,
που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη 'ναι κρυμμένα.
Αλλά, Θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω τη φωνή σου,
κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;
Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.

(Απ. 1, 238.1)

Αλλ' ήλιος μέγας κι άσβηστος, αιθέρας κοσμοφόρος
 ο στύλος φανερώνεται, με κάτω μαζωμένα
 τα παλικάρια τα καλά, μ' απάνου τη σημαία,
 που μονομονορίζει και μιλεί και το Σταυρόν απλώνει
 στον όμορφο κι ατάραχον ελευτεριάς αέρα
 κι ο Ουρανός καμάρωνε, κι η γη χειροκροτούσε.
 Κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μιλούσε,
 κι εσκόρπα τα τρισεύγενα λουλούδια της αγάπης:
 «Όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι αγία!»

(ΑΕ 447.1-8/447.22/446.18-20)

3.1.10. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΑΡΑΒΙ (1851) [La Navicella Greca]

Σ' ουράνιου γέλιου σκέπη, που δεν έχει γνέφι,
 για να συντύχουν σταματούν εδώθεν ένα
 ελληνικό καράβι, εν' αγγλικό αποκείθε.
 Ρωτά της θάλασσας ο άρχοντας: Πού τρέχεις;
 Και το ξαρμάτωτο καράβι τού αποκρίθη:
 Από τη μια στην άλλη θάλασσα πηγαίνω.
 – Πάψ' ευθύς κι ακολουθή με όπου κι αν σε σύρω,
 συ που απ' τη μια στην άλλη θάλασσα πηγαίνεις.–
 Μια στιγμή 'ταν εκείνη, μια στιγμή μονάχη,
 αλλά πλια κει γη, κύμα κι ουρανός δεν ήταν,
 ουδέ Θεός κανείς, και μόν' η Ελευθερία,
 μέσ' σ' αυτά τα στήθη ολόσωμη στημένη,
 με λογισμούς μεγαλοδύναμους και πλήθιους
 εμιλούσ' εκεί μέσα κι αναγάλλιαζ' όλη,
 ωσάν του ωκεανού μέσα στη μέση ο ήλιος.

(Διον. Σολωμού, *Τα Ιταλικά Ποιήματα*,
 Αθήνα, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1921' μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

3.1.11. Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΜΗΤΕΡΑ (1849)
[La Madre Greca]

Κρέμεται το σπαθί κοντά στην κούνια σου, καλό μου, ¹
αλλά το χέρι δεν είναι που τό 'σφιγγε στη νίκη.
Μακρύς ο λάκκος π' άνοιξε και κλει το γίγαντά μου.
Κάμπους, βουνά, χωρίς αντόν μάχης καπνοί σκεπάζουν
αλλ' αυτό τώρα που κουνώ τ' αμέριμνο κορμάκι
αύριο θα γίνει δύναμη που ο λογισμός κινάει,
και στήθι αντρίκιο θα στηθεί στες σαϊτιές της μοίρας.
Βρέχει τα βέλη της αυτή στα ύψη των ανδρείων,
που εκεί στημένοι στερεοί λάμπουν στη μάχη θείοι.
Χαρές και πλούτη να χαθούν, και τα βασίλεια, κι όλα,
τίποτε δεν είναι, αν στητή μέν' η ψυχή κι ολόρθη.
Όλα τα ερείπια γύρω της κοιτά χαμογελώντας,
κι ανθοί σ' αυτά, παντού κι αργά, βλασταίνουν ως τον τάφο·
φυτρώνει και στο σκότος του του Παραδείσου τ' άνθι.
Του κόρφου συ, της αγκαλιάς αγαπημένο βάρος,
σπούδαξε, μην αργοπορείς, βάρος να γίνεις τρόμου
εκεί που οι χείμαρροι του εχθρού τρομαχτικά βρονχίζουν.

.....
Μεγάλωσε, μεγάλωσε, μη δίχως μάνα μείνεις.
Θα ζώσει εκείνη το σπαθί μες στο βυζί αποκάτου,
κι εμπρός! Σημαία και σπαθί, ψυχή, ψυχή και νίκη!
Την ψυχή μέσα μου γρικώ του ποθητού πατρός σου,
και χίλιες, χίλιες γύρω μου ξαστράφτουν Αμαζόνες.
Άπειρους λάκκους, άπειρους γεμίζουν οι νεκροί μας·
πέφτουμε εμείς, το έργο μας για την πατρίδα μένει,
και σ' όλα ζει τα στήθη μας τούτ' η πνοή και μόνη,
που φλόγα γίνεται φοιχή καθολικού πολέμου,
που κάθε γη και θάλασσα παντού περιλαβαίνει,
που ζώνει εσέ και σκίρτημα και της κουνιάς σου δίνει.
Σκίρτα, κουνιά, μ' ευχή χαράς για το καλό που θά 'ρθει!

.....
Έλα σ' εμέ, των σπλάχνων μου γλυκό βλαστάρι· θέλω
για μια στιγμή γοργά απ' αυτό το σπίτι να μακρύνω·

θέλω το μέτωπ' ο καπνός της μάχης να σου 'γγίξει,
πλατιά το στήθος σου, βαθιά, να πνέξει ολέθρου φλόγα.

(Διον. Σολωμού, *Τα Ιταλικά Ποιήματα*,
Αθήνα, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1921' μτφρ. Γ. Καλοσγούρος)

3.1.12. ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ (1847-)
[Οι Σφαγμένοι της Ελλάδας]

Απ' τους τρομαχτικούς γκρεμούς, από τα χαμηλά λαγκάδια κι από τα ψηλά βουνά, από τα ερημικά ποτάμια και τα πέλαγα, από τους δρόμους, από τα σπίτια, από τα πηγάδια, ως κι από τα ζεστά κρεβάτια, σηκωθείτε, οι σκοτωμένοι της Ελλάδας, και προσευχηθείτε. [.]

Και τ' όνειρο δίνοντας με θαυμαστή γρηγοράδα την απόκριση ξέρασε όλες τις κραγμένες ψυχές και τις τίναξε, ατέλειωτες, αν και στριμωγμένες κοντά κοντά, σε τόπο απέραντον σαν τον ωκεανό δίχως την αλυσίδα των βουνών και των βράχων, σαν τον ουρανό δίχως τ' άστρα. Στα δακρυσιμένα και σαστισμένα μάτια μου μπροστά, μουρμούριζαν όλες και τρέμανε, σαν τ' αρίφνητα φύλλα θεόρατου δέντρου που τα σαλεύει ένας και μόνο άνεμος. [.] Ξαφνικά ξέσπασε απ' όλους, ξέσπασε ένας σίφουνας φωνές, αμέτρητες σαν την άμμο που τη στροβιλίζει αδιάκοπος και μανιασμένος άνεμος, μα ωστόσο χαρά γέμιζε τον απελπισμένον αυτόν αιθέρα. Μια γυναίκα μαυροφορεμένη στάθηκε από πάνω τους, και τα χέρια της που τ' άπλωσε σ' όλους, όλους κοιτάζοντάς τους, ήταν ολοφάνερα τα ίδια που σφίζανε με μητρική στοργή το Σωτήρα.

(Απ. 2, 232.1-3.6-12.18-23 = ΑΕ 510.1-4.9-18/502.5-12'
μτφρ. Α. Πολίτης: Απ. 2π, 116.1-4.7-12.17-23)

3.2. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

3.2.1. «ΔΙΑΛΟΓΟΣ» (1824)

.....
ΠΟΙΗΤΗΣ: Εκατάλαβα· θέλεις να ομιλήσουμε για τη γλώσσα· μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα! Εκείνη άρχισε να πατεί τα κεφάλια τα τούρκικα, τούτη θέλει πατήσει ογλήγορα τα σοφολογιotaτίstika, και έπειτα αγκαλιασμένες και οι δύο θέλει προχωρήσουν εις το δρόμο της δόξας, χωρίς ποτέ να γυρίσουν οπίσω, αν κανένας Σοφολογιότατος κρώζει ή κανένας Τούρκος θαβίζει· γιατί για με είναι όμοιοι και οι δύο.

ΦΙΛΟΣ: Βέβαια είναι εχθροί μας και οι δύο· με κάνεις να θυμηθώ τα λόγια του Λοκ: Η γλώσσα είναι ένα μεγάλο ποτάμι, εις το οποίον έχουν ανταπόκριση τα όσα γνωρίζει ο άνθρωπος, και όποιος δεν την μεταχειρίζεται καθώς πρέπει, κάνει ό,τι του βολέσει για να κόψει ή να εμποδίσει τους δρόμους, με το μέσον των οποίων τρέχει η πολυμάθεια. Όποιος κάνει λοιπόν αυτό με απόφαση θεληματική, πρέπει οι άλλοι να τον στοχάζονται εχθρόν της αλήθειας και της πολυμάθειας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τι λες; Ός πότε θα πηγαίνει εμπρός αυτή η υπόθεση; Ένας λαός από το ένα μέρος να ομιλεί σ' έναν

τρόπο, ολίγοι άνθρωποι από το άλλο να ελπίζουν να κάμουν τον λαόν να ομιλεί μίαν γλώσσαν δικήν τους!

ΦΙΛΟΣ: Για κάποιον καιρό η υπόθεση θέλει ακολουθήσει· η αλήθεια είναι καλή Θεά, αλλά τα πάθη του ανθρώπου συχνότατα την νομίζουν εχθρή. Κάποιοι γνωρίζουν την αλήθεια, αλλά επειδή γράφοντας εις εκείνον τον τρόπον τον σκοτεινόν απόχτησαν κάποια φήμη σοφίας, τον ακολουθούν, και ας είναι και σφαλερός.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Λοιπόν είναι αξιοπαρόμοιαστοι με τους ανθρώπους, οι οποίοι για να ζήσουν πουλούν φαρμάκι.

ΦΙΛΟΣ: Περιγράφει το εργαστήρι ενός απ' αυτούς ο Σαίξπηρ εξαίρετα, και θέλω να σου ξαναθυμίσω τα λόγια του, γιατί, τη αληθεία, μου ξαναθυμούν τον τρόπον, εις τον οποίον είναι γραμμένα τα βιβλία των Σοφολογιότατων. — Εκρέμονταν από το πατερό του φτωχότατου εργαστηριού μία ξεροχελώνα, ένας κροκόδειλος αχρωμένος και άλλα δερμάτια άσχημων ψαριών· ήτον τριγύρου πολλά συρτάρια αδειανά με επιγραφές, αγγεία από χοντρόπηλο πράσινο, ήτον φούσκες, ήτον βρωμόχορτα παλιωμένα, κακομοιριασμένα δερμάτια βούρλα, παλιά κομμάτια από διάφορων λογίων ιατρικά, αριά σπαρμένα εδώ κι εκεί για να προσκαλέσουν τον αγοραστή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Βλέπω από μακριά έναν Σοφολογιότατον· επιθυμώ για την ησυχία μου και για τη δική σου και για τη δική του να μην έλθει κοντά μας.

ΦΙΛΟΣ: Το επιθυμώ κι εγώ· εσύ θυμώνεις πάρα πολύ.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Θυμώνω γιατί είμαι στενεμένος να ξαναπώ τα πράγματα οπού είπαν τόσες φορές τα άλλα έθνη, και δίχως ωφέλεια να τα ξαναπώ. Οι Γάλλοι έλαβαν φιλονεικία για τη γλώσσα, και ετέλειωσε εις την εποχή του Δαλαμπέρτ· την έλαβαν οι Γερμανοί, και ο Όπιτς έδωσε το παράδειγμα της αλήθειας· την έλαβαν οι Ιταλοί, και με τόσο πείσμα, οπού μήτε το παράδειγμα του Υψηλότατου Ποιητή είχε φθάσει για

τότε να τους καταπείσει. Ησύχασαν τέλος πάντων γράφοντας τη γλώσσα του λαού τους τα σοφά έθνη, και αντί εκείνες οι ελεεινές ανησυχίες να μας είναι παράδειγμα για να τις αποφύγουμε, επέσαμε εις χειρότερα σφάλματα. Τέλος πάντων οι Σοφολογιότατοι εκείνων των εθνών ήθελαν να γράφεται μία γλώσσα όπου ήταν μία φορά ζωντανή εις τα χείλη των ανθρώπων· κακό πράγμα θέβαια, και αν ήταν αληθινά δυνατόν γιατί δυσκολεύει την εξάπλωση της σοφίας· αλλ' οι δικοί μας θέλουν να γράφουμε μία γλώσσα, η οποία μήτε ομιλιέται, μήτε άλλες φορές ομιλήθηκε, μήτε θέλει ποτέ ομιληθεί.

ΦΙΛΟΣ: Ο Σοφολογιότατος έρχεται κατά μας.

.....

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Η γλώσσα σου φαίνεται λίγη ωφέλεια; Με την γλώσσα θα διδάξεις το κάθε πράγμα· λοιπόν πρέπει να διδάξεις πρώτα τις ορθές λέξεις.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφολογιότατε, τις λέξεις ο συγγραφέας δεν τις διδάσκει, μάλιστα τις μαθαίνει από του λαού το στόμα· αυτό το ξέρουν και τα παιδιά.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Με μεγάλη φωνή): Γνωρίζεις τα Ελληνικά, Κύριε; Τα γνωρίζεις, τα εσπούδαξες από μικρός;

ΠΟΙΗΤΗΣ (Με μεγαλύτερη): Γνωρίζεις τους Έλληνες, Κύριε; Τους γνωρίζεις, τους εσπούδαξες από μικρός;

ΦΙΛΟΣ: Αδέλφια, μην αρχινάτε να φωνάζετε, γιατί θρискόμασθε εις το δρόμο, και η αληθινή σοφία λέει το δίκαιόν της με μεγαλοπρέπεια και χωρίς θυμούς.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Χαμηλώνοντας τη φωνή και προσπαθώντας να φανεί μεγαλόπρεπος): Αλήθεια, φίλε· έτσι έκανε και ο Σωκράτης.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Απαράλλαχτα! Θυμήσου το όνομα, γιατί ημπορεί να χρειασθεί. Ωστόσο σου ξαναλέγω ότι ο διδάσκαλος των λέξεων είναι ο λαός.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο μου φαίνεται πολύ παράξενο· ένας από τους σοφότερους του έθνους μας έγραψε ότι για να γράφουμε με τα λόγια του λαού πρέπει και με τους στοχασμούς του λαού να συλλογιζόμαστε.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αυτά είναι τέκνα στραβόκορμα ενός πατέρα ευμορφότατου. Ο Κονδύλλιακ είχε πει πως η λέξη είναι το σημείο της ιδέας· δεν εφαντάσθηκε όμως ποτέ πως όσοι έχουν τες ίδιες λέξεις έχουν τους ίδιους στοχασμούς. Τα νομίσματα εις τον τόπον εις τον οποίον ζεις έχουν την ίδια τιμή· μ' όλον τούτο εις τα χέρια μου δεν αξίζουν, γιατί δεν ηξέρω να τα ξοδιάζω, εις τα χέρια σου αξίζουν ολίγο περισσότερο, γιατί ηξέρεις και τα οικονομείς, και εις τα χέρια ενός τρίτου εις ολίγον καιρό πληθαίνουν. Αν ήτον αυτό αληθινό, όλοι οι άνθρωποι ενός τόπου έπρεπε να έχουν τους ίδιους στοχασμούς· διαφέρουν όμως εις αυτούς, όπως διαφέρουν εις τες φυσιογνωμίες· και αν κατά δυστυχίαν του γένους κανένας Σοφολογιότατος ετρελαινότουν, είναι πιθανό να εξεθύμινε την τρέλα του με τα ίδια λόγια οπού ήτον συνηθισμένος να λαλεί· και για τούτο είναι σωστό πράγμα να πω ότι συλλογίζεται σαν κι εσένα;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Σ' τούτο το στερνό φρόνιμα ομίλητες· τες λέξεις όμως του λαού να μεταχειριζόμαστε είναι άγνωστο πράγμα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Το ενάντιο είναι άγνωστο. Εις τι περιστάσες βρισκόμαστε, εις τι περιστάσες βρίσκεται η γλώσσα μας; Εβγήκε ακόμα κανένας μεγάλος συγγραφέας να μας είναι παράδειγμα, ο οποίος να ευγένισε αληθινά τα λόγια της, ζωγραφίζοντας με αυτά εικόνες και πάθη;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: ...Σαν τον Όμηρο, όχι βέβαια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πολύ ψηλά επήδησες, φίλε. Πες μου λοιπόν πώς πρέπει να πορευθούμε;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Πρέπει να τρέξουμε εις τες μορφές

των ελληνικών λέξεων και να πάρουμε όσες μπορούμε, και κάποιες από τις δικές μας, όπου δεν είχαν οι Παλαιοί, να τις σύρουμε στην παλαιά μορφή.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Γιατί;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Γιατί αυτές οι λέξεις είναι ευγενικότερες.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πες την αλήθεια, είναι άδολαβη η συνειδήσή σου ενώ μου λες τέτοια;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Άδολαβη, μά την αγάπη του Ελικώνος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Φριχτότατος όρκος! Και θεβαιώσου πως μου ταραάζει τα σωθικά. Εγώ σου λέγω ωστόσο, πως έχεις πλακωμένη την κρίση από τον κόπον όπου έκαμες για να τις μάθεις, και επειδή παρατηρώ πως εσείς όλοι ελπίζετε να φωτίστε το γένος με τ' αλφαβητάρι στο χέρι, σ' ερωτώ, ποίο αλφαβητάρι είναι ευγενικότερο, το δικό μας ή το ιταλικό;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όσο μεν για τούτο... τα γράμματα κάθε αλφαβηταριού έχουν την ίδια ευγένεια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ήγουν δεν έχουν καμιάν αφ' εαυτού τους. Όταν είναι σκόρπια και ανακατωμένα, τι δηλούν; έρχεται ο τυπογράφος, τα διαλέει, τα θάνει εις τάξη, και το μάτι διαβάζει: Ουρανός, Μάρκος Μπότσαρης, Σοφολογιότατος. Εις την πρώτη λέξη σκύφτω το κεφάλι μου, αναδακρύζω στη δεύτερη, και στην τρίτη γελάω για χρόνους. Το ίδιο πες για τις λέξεις: η ευγένειά τους κρέμεται από την τέχνη με την οποία τις μεταχειρίζεσαι.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όποιαν τέχνη και αν μεταχειρισθείς, οι λέξεις της τωρινής Ελλάδας είναι διεφθαρμένες... Τι με κοιτάζεις χωρίς να ομιλείς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Κοιτάζω τις άσπρες τρίχες της κεφαλής σου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αμή τι έχουν να κάμουν με τις λέξεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Έχουν να κάμουν με τον καιρό. Ο καιρός, όπου

άρχισε να σου κάνει σεβάσματα τα μαλλιά, διαφθείρει όλα τα πράγματα του κόσμου, και τες γλώσσες ακόμη, και ησύχασε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι ευγένεια ημπορούν να έχουν οι λέξεις μας αν είναι διεφθαρμένες;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Την ευγένειαν οπού είχαν οι αγγλικές πριν γράψει ο Σαιξπηρ, οπού είχαν οι γαλλικές πριν γράψει ο Ρασίν, οπού είχαν οι ελληνικές πριν γράψει ο Όμηρος, και όλοι τους έγραψαν τες λέξεις του καιρού τους. Κάθε γλώσσα πρέπει εξ ανάγκης να έχει λέξεις από άλλες γλώσσες· και η ευγένεια των γλωσσών είναι ωσάν την ευγένεια των ανθρώπων· ευγενής εσύ, ευγενής ο πατέρας σου, ο πάππος σου ευγενής, αλλά πηγαίνοντας εμπρός βρίσκεις θέβαια τον άνθρωπον οπού έπαιζε τη φλογέρα βόσκοντας πρόβατα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ δεν λέγω να γράφουμε καθαυτό ελληνικά, αγκαλιά έπρεπε να κάνουμε χίλιες ευχές για να ξαναζήσουν εκείνα τα λόγια.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εγώ δεν κάνω καμία, για να μην χάνω καιρό· [. . .] Οι ευχές οπού κάνω είναι για να ξαναζήσει η σοφία, και η σοφία δεν θέλει ξαναζήσει ποτέ όσο γράφετε με τον τρόπον τον εδικόν σας. Έλαβα πάντα τη δυστυχία να στοχάζομαι με τον Σωκράτη τες λέξεις ωσάν τες σφυριές· το αυτί σου πυθαγορίζει στες παλαιές, το δικό μου και του γένους στες τωρινές.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και ποίος ημπορεί να μου εμποδίσει να διορθώσω, καθώς θέλει ο Κοραής, τες λέξεις μας με τα σχήματα της παλαιάς;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Για ποίο δίκαιο θέλεις να κάμεις τέτοια διόρθωση;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Γιατί η διόρθωση μιας γλώσσας νέας πρέπει να γίνει με την οδηγία της μητρός της· όλη η Ελλάδα λέγει μάτι, εμείς πρέπει να διορθώσουμε και να πούμε ομμάτιον· λέγει κρεβάτι, πρέπει να πούμε κραββάτιον.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Η πρόταση αυτή ομοιάζει την τρέλα κάποιων ανθρώπων οπού έχουν τα φαινόμενα της φρονιμάδας.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι εννοείς να πεις;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εννοώ να πω ότι μ' όλον που η πρόταση φαίνεται πως περιέχει κάποιο δικαίωμα, αν την ξετάξεις καλά, δεν περιέχει κανένα, και είναι ενάντια εις τα παραδείγματα των άλλων εθνών.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο επιθυμώ να μου αποδείξεις.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μετά χαράς· και τόσο προθυμότερα σου το αποδείχνω, όσο συλλογίζομαι πως τούτο είναι το πρώτο θεμέλιο, εις το οποίο υψώνεται το μεγάλο χτίριο της γλώσσας, η οποία, με το θέλημά σου, είναι θαρραρότατη, όπως θέλει σου το αποδείξω εις το εξής. Η διαφθορά της μορφής των λέξεων, λέγει ο Γιβελέν, είναι τριών λογίων· ή αλλάχνουν τα φωνήεντα, ή αλλάχνουν τα σύμφωνα, ή αλλάχνουν τοποθεσία τα ψηφία οπού συνθέτουν μίαν λέξη. Τούτο γίνεται εις κάθε γλώσσα οπού γεννιέται από άλλη. Παρατήρησε τη γλώσσα των Λατίνων, τη γλώσσα των Ισπανών, τη γλώσσα των Γάλλων, τη γλώσσα των Ιταλών. Σύγκρινέ τις με τη γλώσσα που τες εγέννησε, και θέλει ιδείς φανερότατην την αλήθειαν οπού σου λέγω. Τώρα ας πάρουμε τον πρώτο στίχο του Δάντη και ας τον διορθώσουμε κατά τον τρόπο οπού εσείς αποφασίστε να μεταχειρισθείτε: [. . . .]

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τούτο είναι γελοίο.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και τα δικά σας τάχα αλλιώτικα είναι; Είναι απaráλλαχτα τα ίδια. Και τόνον ανόητος ήταν ο Δάντης να μην ηξεύρει και αυτός κατ' αναλογία να κάμει στη γλώσσα του τέτοια διορθωση; Οι στίχοι του οι λατινικοί δεν είναι βέβαια εύμορφοι, όμως με τον Βιργίλιο, οπού όλον τον είχε στο νου του, δεν ήθελε πολύ τέτοιες διορθώσεις να τες κάμει. Γιατί δεν τες έκαμε; Γιατί δεν τες έκαμαν οι Γάλλοι; Γιατί δεν τες έκαμαν οι Λατίνοι; Και πώς ημπορούσαν να τες

κάμουν; Ας πάρουμε την ύστερη λέξη και ας ιδούμε αν μπορεί ποτέ να ξαβαρβαρωθεί. Είπαμε *vitae* αντί για *vita*· αλλά εξεβαρβαρώθηκε εις τέτοιον τρόπο; Όχι, Σοφολογιότατε· η μορφή της λέξης έπεσε από μίαν βαρβαρότητα εις άλλην· το *vitae* είναι διεφθαρμένο και αυτό από το θαυμαστό σου το βίος, το ελληνικό· το βίος λοιπόν είναι η πρωτότυπη μορφή και η αληθινά ευγενική; Ποίος το είπε; Ποίος ξεύρει να σου το πει; Το όφισ, το οποίο βέβαια το στοχάζεσαι ευγενικότερο από το φίδι, το όφισ λέγω, με τόσες άλλες λέξεις, δεν είναι μήτε ελληνικό, γιατί το *οφ* είναι ξένο, και μοναχά η κατάληξή του είναι ελληνική· και έτσι καθώς βλέπεις, Σοφολογιότατε, αγάλια αγάλια εγώ σε στενεύω να ομιλήσεις του Αδάμ τη γλώσσα, και ημπορείς να μου ψάλεις με το Δάντη: *La lingua ch'ei parlo fu tutta spenta*· γιατί εγώ σου αποκραίνομαι: Ομιλείς με τα νοήματα για να μη βαρβαρίζεις!

.....

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ευμορφότατο νόημα! Ναι, ευμορφότατο νόημα! Αμή τι ήθελες; Να γράφει τες λέξεις της κεφαλής του καθένας; Με ποίο δικαίωμα; Με το δικαίωμα που δίνει το πνεύμα και η μάθηση; Καλό, λοιπόν· ένας οπού έχει πνεύμα και μάθηση φτιάνει μορφές λέξεων καθώς θελήσει, ένας άλλος κάνει το ίδιο, ένας τρίτος κάνει χειρότερα, και εις ολίγον καιρό δεν έχουμε παρά σκοτάδια πυκνότατα. Για τούτο η φύση των πραγμάτων ηθέλησε να γεννιούνται τα λόγια από το στόμα όχι δύο και τριών ανθρώπων, αλλά από του λαού το στόμα· και η φιλοσοφία αγρίκησε αυτήν την θέλησή της και την εκήρυξε στους ανθρώπους. Όσο μεν γι' αυτό που υποπτεύεσαι, πώς να είναι άλλο τι απ' αυτό που σημαίνουν τα λόγια, για ν' αφήσεις κάθε αμφιβολία, να σου πω πόσοι κλασικοί εξαναείπαν το ίδιο πράγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όχι, όχι, μη μελετήσεις κανέναν, για-

τί ο Πλάτων αξίζει για όλους τους και για όσους θα γεννηθούν.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δίκαια κρίση· αλλά η προφητεία την υπερβαίνει.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ πιστεύω του Πλάτωνος, περισσότερο από όσα δικαιώματα μπορεί κανείς να προβάλλει· παρά να αμφιβάλλω στα λόγια του, κάλλιο να τρελαθώ, και ήθελε τρώντι τρελαθώ αν αμφίβαλλα. Αγκαλιά... τέτοιο πράγμα μου κάνει μεγάλην αγανάχτηση στην ψυχή μου... Είσαι γενναίος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και αν δεν είμαι, ακολουθώντας τα παραδείγματα τόσων άλλων, προσπαθώ να φαίνομαι τέτοιος.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Ω! είσαι τέτοιος βέβαια, είσαι τέτοιος!

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ευχαριστώ, και ας είναι και η πρώτη φορά οπού με βλέπεις.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Ομιλώντας αγαλινά): Πιστεύεις πως ο Πλάτων (Θεέ μου, συγχώρεσέ με!), ο Πλάτων, λέγω, ο ίδιος οπού το είπε, πιστεύεις πως έγραφε καθώς ομιλεί ο λαός;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δεν το πιστεύω· και ποίος το πιστεύει;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Το πιστεύουν όσοι είναι της χυδαϊκής φατριάς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Στρεβλό πράγμα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τι έλεγες έως τώρα εσύ ο ίδιος;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Τίποτε απ' αυτά. Εμείς δεν είπαμεν ακόμη πώς πρέπει να γράφουμε τη γλώσσα· έως τώρα είπα και σου απόδειξα, πως οι μορφές των λέξεων, όταν είναι κοινές, δεν είναι υποκείμενες να αλλάζονται από κανέναν με πρόφαση διόρθωσης· και τίποτε άλλο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και τα λόγια του Πλάτωνος γιατί μου τα ανάφερες;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Για να καταπεισθείς πως τη σημασία των λέξεων ο λαός την διδάσκει του συγγραφέα.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Το σύγγραμμα λοιπόν θα είναι κάθε άλλο πράγμα από του λαού την ομιλία.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Όχι κάθε άλλο πράγμα· εκείνο οπού λέγει ο Βάκων για τη φύση, δηλαδή πως ο φιλόσοφος για να την κυριέψει πρέπει πρώτα να της υποταχθεί, μπορεί κανείς να το πει για τη γλώσσα· υποτάξου πρώτα στη γλώσσα του λαού, και, αν είσαι αρκετός, κυριέψέ την.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αυτό δεν το καταλαβαίνω πώς γίνεται.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Νά πώς γίνεται. Από τα παραδείγματα που θέλει σου αναφέρω θέλει φανερωθεί πως ο συγγραφέας τότε στες φράσες του ακολουθάει τον λαό, τότε όχι· πως η μορφή των λέξεων οπού μεταχειρίζεται ο λαός δεν αλλάζεται από τον συγγραφέα· πως κάθε λέξη για να λάβει ευγένεια δεν χρειάζεται άλλο παρά η τέχνη του συγγραφέα· αν παίρνω τα παραδείγματα από τους ξένους, μη με ελέγχεις· γιατί το φταιξιμο δεν είναι δικό μου.

(Απ. 2, 12.3-20.16)

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Η βάση λοιπόν, εις την οποίαν πρέπει να καλλωπίσουμε τη γλώσσα μας, αντί να είναι η ελληνική, θέλεις να είναι η τωρινή;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Εξ αποφάσεως.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και πώς μπορεί να γίνει αυτό; Είναι τόσες διάλεκτοι στην Ελλάδα και δεν ακουόμασθε ανάμεσό μας.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πόσες διάλεκτοι; πόσες; Κοίτα καλά μη σε απατήσει η διαφορά της προφοράς, ενώ κρίνεις τες διαλέκτους της Ελλάδας· δέκα λόγια οπού εμείς έχουμε αλλιώτικα από κείνα πόχουν εις το Μοριά, τι πειράζουν; Έπειτα ποιές είναι τούτες οι μεγάλες διαφορές; Εμείς λέμε πατερό, και αλλού λένε πάτερο, εμείς λέμε ματία, και αλλού λένε

ματιά, εμείς λέμε αέρας, και άλλού λένε αγέρας, εμείς ημπορούνε, και άλλού λένε ημπορούν' τι διαφορές είναι τούτες; δεν ακουόμασθε ανάμεσό μας; άφησε να το λένουν οι Ιταλοί, οι οποίοι αληθινά δεν ακούονται. — Έλαβες ξένον δούλον ποτέ;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Τους δούλους μού βγάνεις έξω;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αποκρίσου, γιατί δεν ηξέρεις πού αποβλέπει η ερώτησή μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Έλαβα.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Όταν ομιλούσαν τους εκαταλάβαινες;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: —

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αποκρίνομαι εγώ' εγώ έλαβα δούλους ξένους, έναν από τη Μάνη, και τον εκαταλάβαινα εξαίρετα' έναν από το Γαστούνι, έναν από τον Όλυμπο, έναν από τη Χιο, έναν από τη Φιλιππούπολη, και τους εκαταλάβαινα εξαίρετα' άκουσα να ομιλούν ανθρώπους από το Μισολόγγι, από την Κωνσταντινούπολη, και τα λοιπά, και τους εκαταλάβαινα τόσο, οπού σχεδόν έλεγα πως είναι από τον τόπο μου.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αμή αυτοί ήταν αμαθέστατοι όλοι.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Ήταν και ο Χριστόπουλος, οπού είναι κάθε άλλο παρά αμαθέστατος, γράφει με τες λέξεις αυτών.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και αυτές οι λέξεις...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Και αυτές οι λέξεις είναι οι ίδιες, με τες οποίες βρίσκω γραμμένη τη Βοσκοπούλα, ποίημα οπού δεν είναι γυναίκα να μη γνωρίζει, και έχει στη ράχη του χρόνους διακόσιους. Είδαμε τα κλέφτικα τυπωμένα και γνωρίζουμε και άλλα απ' αυτά και επαρατηρήσαμε πως δεν έχουν μία λέξη που να μη σώζεται στη Ζάκυνθο.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Και η φτώχεια της γλώσσας δεν σου φέρνει σύγχυση καμία;

ΠΟΙΗΤΗΣ: Πρώτον μεν, δεν άκουσα ποτέ πως η φτώχεια μιας γλώσσας είναι αρκετό δικαιολόγημα για να την αλλά-

ξουν οι σπουδαίοι· δεύτερον δε, ποίος αποφάσισε πως είναι φτωχή;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Όλοι οι σοφοί του έθνους.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Σοφοί; ας είναι· και οι σοφοί δεν σου φαίνονται πως μπορούν να πάρουν λάθος;

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Είναι ευκολότερο να λανθάνεσθε εσείς.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Να ήταν τούτο ζήτημα σκοτεινό και καινούριο, ίσως· αλλά είναι καινούριο; Είς την εποχή του Δάντη δεν εκινήθηκε κάτι παρόμοιο; Όλοι οι σοφοί, καθώς τους κράζεις εσύ, εκείνου του καιρού, δεν εκατάτρεξαν τον Δάντη; Δεν του έλεγαν πως η γλώσσα είναι διεφθαρμένη, δυστυχημένη, φτωχή, και πως δεν είναι άξια να τη γράφει άνθρωπος οπού έχει σοφία; Δεν αυθαδιάζαν να τον φωνάζουν πως ήπρεπε να διπλώσουν με τα συγγράμματά του το πιπέρι; Τι λοιπόν μου φέρνεις έξω τους σοφούς για να με τρομάξεις; Δεν είχαν εις τούτο περισσότερη γνώση από τους φιλοσόφους οι χυδαίοι άνθρωποι, οι οποίοι ετραγουδούσαν στους δρόμους τους στίχους του; Είναι τώρα ένας στην Ιταλία που να μη σπουδάζει, για να μάθει τη γλώσσα, τον Δάντη;

(Απ. 2, 21.25-23.7)

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Εγώ σε βεβαιώνω ότι πολεμώ για την αλήθεια και όχι για τίποτε άλλο.

ΠΟΙΗΤΗΣ (Πιάνοντας φιλικά το χέρι του Σοφολογιότατου): Τίμα λόγια σου εβγήκαν από το στόμα· και εγώ και εσύ πολεμούμε για την αλήθεια, αλλά συλλογίσου καλά, μήπως, κυνηγώντας την αλήθειαν εις εκείνον τον τρόπο, απατηθείς σφίγγοντας εις τον κόρφο σου το φάντασμά της. Έλα στο νου σου, στοχάσου πόσο κακό κάνει η γλώσσα που γράφετε· ως τότε θα ακολουθούν να μας κλαίγουν οι ξένοι και να μας ξαναθυμούν τες δόξες των παλαιών μας για να μας αυξήσουν την εντροπή; Η δάφνη κατεμαράνθη, εφώναξε ο γενναίος·

πικρότατα και αληθινά λόγια! Ναι! Αλίμονον! Η δάφνη κατεμαράνθη! Έρχεται ο ξένος και βρίσκει ακόμη ζωντανά πολλά συνήθια της Πριάδος· ακόμη οι γυναίκες λένε τα μοιρολόγια εις τα λείψανα και τα φιλούν· ακόμη ο γέρος στη δυστυχία του χτυπάει το μέτωπό του με τα δύο του χέρια και τα σπρώχνει στον ουρανό σαν να ήθελε να τον ερωτήσει γιατί έπεσε τέτοια συμφορά στο κεφάλι του· ακόμη γυμνώνει το θυξί της η μάνα και ξαναθυμάει του παιδιού της το γάλα που του έδωσε· ακόμη ο δούλος κάνει όρκον εις το φωμί που τον έθρεψε. Όμως ο ξένος δεν έχει άλλα δικά μας να μουρμουρίσει στα χείλα του παρά Μήνιν άειδε Θεά, γιατί η δάφνη κατεμαράνθη. Και τώρα που ξαναγίνεται νίκη στο Μαραθώνα, δεν σώζεται φωνή ανθρώπου να ξανακάμει στη γλώσσα μας όρκον: Μά τες ψυχές που εχάθηκαν πολεμώντας! γιατί η δάφνη κατεμαράνθη. (Ο ποιητής κλαίει).

.....

ΣΟΦΟΔΟΡΙΟΤΑΤΟΣ: Εμείς, εμείς, θέλει σπρώχνουμε τους στύλους της γλώσσας, τώρα που η ελευθερία...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Δεν υποφέρεσαι πλέον! Εσείς, εσείς θέλει σπρώψετε τους ίδιους στύλους όπου έστησε περνώντας από την Παλαιστίνη ο Σέσωστρις! Δεν υποφέρεσαι πλέον! Εσύ ομιλείς για ελευθερία; Εσύ, όπου έχεις αλυτωμένον τον νουν σου από όσες περισπωμένες εγράφησαν από την εφεύρεση της ορθογραφίας έως τώρα, εσύ ομιλείς για ελευθερία; Είδαμε το όφελος όπου εκάματε με τα φώτα σας εις την επανάσταση της Ελλάδας· ακούσαμε ποιητάδες ανόητους που ήθελαν να αθανατίσουν τους ήρωες και οι παινεμένοι ήρωες δεν εκαταλάβαιναν λέξη· ακούσαμε πεζούς σκοτεινόμυαλους, οι οποίοι επροσπαθούσαν να ανάψουν φλόγα πολέμου εις τον λαό, και αρχινούσαν από τη λέξη Π ρ ο τ ρ ο π ή. Και πώς; Ο λαός της Ρώμης έτρεχε ν' ακούσει τον Κικέρωνα γιατί δεν εκαταλάβαινε τίποτε; Γιατί δεν εκαταλάβαινε τίποτε εδιόρθωσε

ο λαός τον Δημοσθένη, ο οποίος έπαιξε επιταυτού με τη λέξη σφαλμένη; Γιατί δεν εκαταλάβαινε τίποτε εθαύμασε, όταν εδιάβασε την ιστορία του ο Ηρόδοτος, κι έκλαιγε ωστόσο ακούοντάς την ο Θουκυδίδης, οπού ήταν δεκατρίων χρονών; Και γιατί δεν εκαταλάβαιναν τίποτε εκφωνούσαν οι Σπαρτιάτες τρέχοντας εις τη μάχη τα πολεμικά τραγούδια του Τυρταίου και αισθάνονταν τραγουδώντας και άλλην ψυχή μες στα στήθια τους; Ω νέοι συμμαθητάδες μου, πώς ημπορείτε να λάβετε ποτέ ελπίδα να τραγουδήσουν και τα δικά σας, εάν σας τρυπούν τ' αυτιά οι διδάσκαλοί σας με βρώματα, με θούριον και με παρόμοια; Ω Σοφολογιότατοι! Αυτά είναι τα μαθήματα που τους δίνετε και θέλετε να τους φωτίσετε; Τόσο κάνει να τους φωτίσετε και με μια φουχτιά στάχτη στα μάτια! Σας δίνω όμως την είδηση ότι ετέλειωστε το βασίλειόν σας εις την Ελλάδα με των Τυρκών το βασίλειον. Ετέλειωστε, και ίσως αναθεματίστε την ώρα της Επαναστάσεως· όχι, όχι, η Ευρώπη οπού έχει προσηλωμένα εις εμάς τα μάτια της για να ιδεί τι κάνουμε τώρα οπού συντρίβουμε τες άλυτες της σκλαβιάς, δεν θέλει μάς ιδεί ποτέ να υποταχθούμε εις τριάντα τυράννους ξύλινους!

.....
ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αλλά, Κύριε...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αλλά, Κύριε, δεν ηξέρεις τι συλλογίζεσαι. Να αλλάξεις τη γλώσσα ενός λαού! Σύρε, λοιπόν, τριγύρισε την Ελλάδα, σύρε νά 'βρεις την κόρη και πες της με τι λόγια πρέπει να λέγει ότι η ευμορφύτερη ευμορφιά του κορμιού της είναι η τιμή· άμε νά 'βρεις τους πολεμάρχους, ψηλάφησέ τους τες λαβωματιές και πες τους ότι πρέπει να τες λεν τραύματα· άμε νά 'βρεις τον ασπρομάλλη, ο οποίος θυμάται πόσον αίμα μάς ερούφηξεν ο Αλγής, και πες του με τι λόγια πρέπει να παρασταίνει βρέφη, παρθένας, γέροντες αδικοσκοτωμένους εξήντα χιλιάδες· άμε νά 'βρεις τους δυστυχέστα-

τους Χιώτες, οι οποίοι παραδέρνουν εδώ κι εκεί, και όταν κουρασθούν κάθονται, ίσως, εις κανένα έρημο ακρογιάλι και ψάλλουν με λόγια δικά τους επί τον ποταμόν Βαβυλώνος εκεί εκαθήσαμε και εκλαύσαμε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: Αλλά, Κύριε...

ΠΟΙΗΤΗΣ: Αλλά, Κύριε, δεν σ' αφήνω να ομιλείς πλέον. Άλλην έγνοια δεν έχετε παρά να διακονεύετε λέξεις με τα κεφάλια σας· και τα κεφάλια σας είναι άλαλα και ξερά ωσάν τα κρανία που κοιμούνται στα χώματα. Θέλει άλλο παρά λέξεις διακονεμένες για να ωφελήσεις έναν λαό, ο οποίος πολεμάει για την ελευθερία οπού έχασε από αιώνες, και κάνει τέρατα! Είναι δύο φλόγες, διδάσκαλε, μία στο νου, άλλη στην καρδιά, αναμμένες από τη φύση εις κάποιους ανθρώπους, οι οποίοι εις διάφορες εποχές διαφορετικά μέσα μεταχειρίζονται για ν' απολαύσουν τα ίδια αποτελέσματα· και από τη γη πετιούνται στον ουρανό, και από τον ουρανό πετιούνται στον Άδη, και ζωγραφίζουν εικόνες και πάθη, παρόμοια μ' εκείνα οπού είναι σπαρμένα από τη φύση στον κόσμο· και αγαπούν και σέβονται και λατρεύουν την τέχνη τους ωσάν το πλέον ακριβό πράγμα της ζωής, και ομοιώνονται με τα συμβεβηκότα που περιγράφουν, και κάνουν τους άλλους να γελούν, και κλαίουν και ελπίζουν και φοβούνται και δειλιάζουν και ανατριχιάζουν, και δεν αφήνουν αναίσθητες παρά τες πέτρες και σε.

ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ (Ομιλώντας γλήγορα): Καλά, καλά, αλλά λίγοι γνωρίζουν την παλαιήν ορθογραφία.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Χαίρετε, λοιπόν, θείοι τόνοι, οξείες, βαρείες, περισπωμένες! Χαίρετε, ψιλές, δασείες, στιγμές, μεσοστιγμές, υποστιγμές, ερωτηματικές, χαίρετε! Ο κόσμος τρέμει τη δύναμή σας και ουδέ ποιητής ουδέ λογογράφος ημπορεί να γράψει λέξη χωρίς πρώτα να σας υποταχθεί. Εσείς εμπνεύσατε, πριν γεννηθείτε, τον Όμηρο όταν ετραγουδούσε την

Διάδα, την Οδύσσεια, τους Ύμνους, και ο λαός της Ελλάδας τον επερίκυκλωνε και τον εκαταλάβαινε· εσείς τον εμπνεύσατε όταν περιγράφει τον αποχαιρετισμό του Έκτορος εις την Ανδρομάχη και το τέκνο του τον φοβάται και κρύβεται· εσείς τον εμπνεύσατε όταν περιγράφει τον δυστυχημένον βασιλέα της Τρωάδας, που παγαίνει στον Αχιλλέα και πέφτει στα πόδια του και του φιλεί τα χέρια, οπού του είχαν ολίγο πρωτύτερα σκοτώσει το ακριβότερό του παιδί· εσείς εμπνεύσατε τον Δάντη όταν ετραγουδούσε τον Ουγολίνο με μίαν δύναμη που δεν βρίσκω παρόμοιαν εις όλη την ποίηση των παλαιών· εσείς τον Σαίξπηρ όταν επαράστανε τον Λέαρ, τον Άμλετ, τον Οτέλλο, τον Μάκβεθ, και ανατρίχιαζεν όλος ο κόσμος της Αγγλίας· εσείς τον Ρασίν, εσείς τον Γόεθ, εσείς τον Πίνδαρο, οπού ήταν στενοχωρημένος από τους σοφολογιότατους του καιρού του να τους κράζει κοράκους. Κοράκοι, όλοι κοράκοι αληθινοί, και χειρότεροι από τον κόρακα οπού εβγήκε από την Κιβωτό και εθρεφότουν από τα λείψανα οπού είχε αφήσει ο κατακλυσμός του Κόσμου.
ΣΟΦΟΛΟΓΙΟΤΑΤΟΣ: ... (Κοιτάζει στα μάτια τον ποιητή και φεύγει).

ΦΙΛΟΣ: Είμαι βέβαιος ότι του φαίνεται πως σ' εχαιρέτησε, τόσο είναι καταζαλισμένος! Δεν ηξέρει τι ν' αποκριθεί, όμως δεν τον εκατάπεισες. Τρέχει να ξαναπεί αλλού ότι είναι γλώσσα διεφθαρμένη.

ΠΟΙΗΤΗΣ: Μου πονεί η ψυχή μου· οι δικοί μας χύνουν το αίμα τους αποκάτου από το Σταυρό για να μας κάμουν ελεύθερους, και τούτος και όσοι τού ομοιάζουν πολεμούν γι' ανταμοιβή να τους σηκώσουν τη γλώσσα.

(Απ. 2, 23.10-27.9)

3.2.2. ΕΙΣ ΜΑΡΚΟ ΜΠΟΤΣΑΡΗ (1823)

Σοφοί λεξιθήρες, μακριά
μη λάχει σας βλάβω τ' αντία·
τρεχάτε στα μνήματα μέσα
και ψάλτε με λόγια τρελά·
ελάτε ν' ακούστε, παιδιά!

(ΑΕ 73 Α16-20)

3.2.3. ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Προς Γεώργιο Τερτσέτη, Ζάκυνθος, 1 Ιουνίου 1833

[. . .] Χαίρομαι να παίρνονται για ξεκίνημα τα δημοτικά τραγούδια, θά 'θελα όμως, όποιος μεταχειρίζεται την κλέφτικη γλώσσα, να τη μεταχειρίζεται στην ουσία της και όχι στη μορφή της, με νιώθεις; Κι όσο για την ποίηση, πρόσεξε καλά, Γιώργη μου, γιατί θέβαια καλό είναι να ρίχνει κανείς τις ρίζες του πάνω σ' αυτά τ' αγνάρια, δεν είναι όμως καλό να σταματά εκεί· πρέπει να υψώνεται κατακόρυφα. Δεν ξέρω αν φανέρωσα καλά τη σκέψη μου, έτσι διαστικά που γράφω. Η κλέφτικη ποίηση είναι όμορφη και ενδιαφέρουσα καθώς μ' αυτήν παράστησαν ανεπιτήδευτα οι Κλέφτες τη ζωή τους, τις ιδέες τους και τα αισθήματά τους. Δεν έχει το ίδιο ενδιαφέρον στο δικό μας στόμα· το έθνος ζητά από μας το θησαυρό της δικής μας διάνοιας, της ατομικής, ντυμένον εθνικά [. . .].

(Απ. 3: Αλληλογραφία, επιμ.-μετρ.-σημ. Λ. Πολίτης, 254:12-21)